

УМИСНЕ ЗНИЩЕННЯ АБО ПОШКОДЖЕННЯ МАЙНА

КРИВОШИЯ

Ігор Миколайович

© всі права застережені,
авторство закріплене у нотаріальному порядку,
використання будь-яких матеріалів –
лише з дозволу автора.

м. Київ

2013 рік

План.

Вступ	3
Бібліографія	5
Основна частина: [склад злочину, передбаченого ст. 194 КК України]	
Розділ 1. Класичне/європейське законодавство і право	11
Розділ 2. Вітчизняне законодавство і право	17
Підсумки: [порівняння історичний аспект]	23
Висновки	29
Список використаних джерел	31

Вступ.

Тема умисного знищення та пошкодження майна була обрана для написання цієї роботи у зв'язку з тим, що останніми роками в українському суспільстві внаслідок відомих політичних подій, пов'язаних з Помаранчевою революцією на Майдані, ця тема набула достатньо широкого розголосу. Пошкодження бруківки, необхідне для встановлення наметів, перетворило (і перетворюватиме) даний вид злочину на хіба що чи не на найбільш обговорюваний у засобах масової інформації різновид протиправної діяльності, оскільки, як свідчить практика, лише за нього відбувається притягнення учасників мирних мітингів до кримінальної, а не до адміністративної відповідальності. Про те, що використання для політичних цілей бруківки є типовою не лише для України, а характерне для країн усього світу, свідчить відома скульптура І.Д. Шадра (1887-1941) "Булыжник - оружие пролетариата" (1927), яка зберігається у Третьяківській галереї у Москві. Отже, **актуальність даної теми** знаходить свій вираз насьогодні у тому, що вона займає чільне місце у дискусіях, які ведуться на Україні при прийнятті нового Кримінального кодексу з огляду на потребу перегляду місця злочину умисного знищення або пошкодження майна у системі злочинів та покарань. **Теоретична і практична значимість** обраної для написання цієї роботи теми визначається тим, що даний злочин належить до категорії майнових злочинів, тобто за своєю суттю має не кримінальну, а цивільно-правову природу, яка, власне, й визначає його зміст. Оскільки кримінально-правова норма на рівні законодавчого закріплення має чітко визначену урізану форму, тобто для неї характерна не диспозиція, а лише гіпотеза і санкція, цілком очевидно можна стверджувати, що закріплене в ній правило поведінки характеризує правові відносини, які є предметом правового регулювання галузей цивільного, адміністративного, конституційного, а не кримінального законодавства. Звідси виникає питання про те, як саме система злочинів і покарань співвідноситься, зокрема, з системою майнових і особистих немайнових відносин (на основі яких, зрештою, виникають також відносини в адміністративній і конституційній сфе-

рі), тобто про співвідношення санкцій за вчинені злочини і механізму правового регулювання суспільних відносин, на захист яких ці санкції в кінцевому випадку спрямовані. Отже, **завданням цієї роботи** буде не тільки визначити місце злочину умисного знищення або пошкодження майна у системі майнових злочинів, передбачених КК, а й здійснити розкриття складу цього злочину на основі дослідження кола питань, пов'язаних з визначенням цивільно-правової природи відносин, захист яких передбачається встановленням у законодавстві цієї кримінально-правової норми. Основними напрямками роботи буде аналіз чинного законодавства, судової практики, а також правової доктрини, розробленої у працях представників кримінально-правової науки. Пошук відповіді на поставлену проблему буде **метою дослідження**, яка, зрештою, буде полягати у тому, щоб зрозуміти, чому саме цивільно-правові відносини, пов'язані з умисним знищенням і пошкодженням майна набувають такої актуальності, що перетворюються на кримінально-правові відносини, які до того ж отримують в якості ключового моменту політичне забарвлення. Для того, щоб знайти своє втілення у кінцевому результаті, мета дослідження повинна включати в себе об'єкт дослідження і шляхи досягнення кінцевого результату, тобто методи вирішення поставлених проблем. Взятий сам по собі, кінцевий результат роботи формується двоступенево: перша частина розгорнута у вигляді відповіді на питання, що стосуються предмета дослідження, друга – на питання, що стосуються об'єкта дослідження. **Предметом дослідження** є суспільні відносини, що виникають навколо умисного знищення або пошкодження майна, а також суспільні відносини, які безпосередньо пов'язані із вчиненням даного злочину у майновій сфері, а **об'єктом дослідження** є явище умисного знищення або пошкодження майна, що постає наслідком відповідних суспільних відносин. Для досягнення кінцевого результату в процесі роботи використовуються наступні **методи дослідження**: історико-правовий (необхідний для того, щоб виявити причину виникнення у суспільстві поставленої проблеми), метод порівняльного правознавства (необхідний для того, щоб провести її всебічний подальший аналіз), формально-логічний (необхідний для того, щоб розкрити її суть).

Бібліографія

Бібліографія не є наукою у вузькому сенсі цього слова, вона не прагне до того, щоб дати об'єктивну характеристику явищ навколишнього світу у вигляді понять і тим більше до розкриття предметної суті відносин між поняттями і явищами у вигляді ідей, але її значення полягає у тому, що вона виступає при цьому основою для усієї подальшої науки. Тобто якщо наука в процесі свого розвитку прагне показати перебіг розвитку ідей, то бібліографія підготовляє для цього ґрунт, перераховуючи ті послідовні форми, в яких знайшли своє втілення ідей: епіграфічний матеріал, рукописний матеріал, типографічний матеріал (книга, карта, план, штамп, гравюра).

Масив бібліографічних даних, що стосується теми даної роботи, досить широкий і знаходить своє вираження у різних формах. Кримінально-правові норми, які встановлюють відповідальність за окремі види умисного знищення або пошкодження, вперше в історії зафіксовані на епіграфічному матеріалі (Закони Хаммурапі, "Закони 12 таблиць" та ін.). Рукописний матеріал, який до нас дійшов, складається з таких документів: 1) "*Corpus Juris Civilis*" (найдавніший список - "*Littera Florentina*", VI ст.) і нормативно-правових актів, розроблених безпосередньо на його основі; 2) "Салічної правди" (найдавніший список - Паризький, VIII ст.) та ін. "Варварських правд"; 3) "Руської правди" (найдавніший список - Синодальний із "Корячої книги", 1282 р.); 4) Литовських Статутів (найдавніші списки Першого Литовського Статуту - Фірлейський і Замойський, 1530-ті р.р.).

Проте головне місце серед бібліографічних даних займають все ж таки друковані матеріали. За місцем виникнення їх можна розділити на зарубіжні і вітчизняні, а за характером - на історико-правові (що спираються на історико-правові методи дослідження), порівняльно-правові (що спираються на методи порівняльного правознавства) та догматико-правові (що спираються на формально-логічні методи). Останні можна також поділити на матеріали минулих та сучасних часів.

Що стосується друкованих матеріалів історико-правового характеру, з цього приводу насамперед необхідно зазначити, що взагалі наукове вивчення проблем історії кримінального права в цілому розпочалося саме з того, що у поле зору першої у світі школи істориків цивільного права, створеної Ф. К. фон Савіні (1779-1861), потрапила тема цивільно-правової відповідальності у римському праві за умисне знищення або пошкодження майна. Причиною їхнього наукового інтересу до цієї, здавалося б, другорядної проблематики було те, що вона якнайкраще, тобто у повністю завершеному/кінцевому вигляді, ставить перед дослідником питання про важливу роль ключового для римського права інституту речових прав. Вивчення історії становлення юридичної відповідальності, яка стосується не лише часткового (напр., крадіжка), а повного порушення речових прав (позбавлення корисних властивостей речей шляхом їхнього абсолютного знищення) розпочалося з праць німецького вченого Альфреда Перніса (1841-1901), який підготував перші як дисертацію [50], так і монографію [51] з даного питання (1867 р.).

Подальший розвиток історико-правових досліджень призвів до появи першого в світі дослідження з історії римського кримінального права в цілому [49], що стало заслугою видатного німецького вченого Теодора Моммзена (1817-1903), робота якого в багатьох відношеннях залишається неперевершеною ще до сих пір (де окремий розділ було присвячено умисному знищенню або пошкодженню майна). Ця робота стала наслідком кропітких зусиль з опрацювання і підготовки до видання 9-ої і 39-ої книг "Дигест" [46], тобто виписок (у коментованій формі) з усіх необхідних для кримінально-правової кваліфікації вказаного злочину нормативно-правових актів, що залишилися від римських часів, які внаслідок цивільно-правової природи охоронюваних ними правових інтересів були розташовані у складі "Corpus Juris Civilis". Проте після Теодора Моммзена закладені ним традиції комплексного підходу до історико-правових досліджень проблем кримінального законодавства, на жаль, суттєво стримували вивчення цієї надзвичайно важливої для кримінального і цивільного права тематики, оскільки окремо не приділялося їй достатньо уваги. Ситуація змінилася, коли тема

історичного розвитку відповідальності за умисне знищення або пошкодження майна знову стала предметом дисертаційного дослідження, що було пов'язане з ім'ям іншого німецького дослідника - Ганса Швитлинського [52]. Проте така подія відбулася, на жаль, тільки у 1931 році, і була викликана актуальною на той час проблематикою єврейських погромів. Це дозволило, зрештою, у дисертаційній формі підвести підсумок під розвитком досліджень у Європі щодо кримінальної відповідальності за абсолютні порушення речових прав (у період з 1867 до 1931 року), який ще чекає на своє повторення (щодо періоду з 1945 по 2013 рік).

Що стосується України, то поки що єдиним дослідженням на історико-правову тематику з цього питання, яке б торкалося кримінального і цивільного законодавства зарубіжних країн, є стаття доц. С.Д. Русу [35], старшого наук. співробітника Ін-ту приват. права та підприємництва Академії прав. наук України (2003 р.); інші роботи присвячені вітчизняній проблематиці. З цього приводу під керівництвом проф. П.П. Михайленка на Україні поки що було виконане лише одне дисертаційне дослідження О.В. Волох [7] у Національній Академії внутрішніх справ (2002 р.). Незважаючи на те, що його тема досить широка і охоплює історію кримінально-правової відповідальності на Україні за злочини проти власності в цілому, проте важливість даної роботи полягає у тому, що до її появи взагалі "грунтовного історико-правового аналізу боротьби з посяганнями на власність в українській науковій літературі ще не давалось" [7, стор. 3], не говорячи вже про історико-правовий аналіз боротьби з абсолютними формами посягання на власність, що мають вигляд умисного знищення або пошкодження майна. Хоча загалом у даній дисертації цим формам посягань на власність було присвячено буквально декілька строк, проте приємно зазначити, що на цьому дослідження на Україні не зупинились і у 2011 р. вийшла також стаття аспіранта Львівського ун-ту Боднарчука Р.О. [3], під керівництвом якого у 2012 році була підготовлена і історико-правова розвідка студентки Нац. ун-ту "Острозька Академія" О. Максимчук [25; 26]. Дослідження Р.О. Боднарчука були використані при підготовці і написанні історико-правової частини посібника,

присвяченого майновим злочинам, автором якого був доцент Львівського ун-ту Н.О. Антонюк [1]. Продовжували свої дослідження і представники відомчої школи проф. П.П. Михайленка (1914-2008), генерал-лейтенанта внутрішньої служби, що в свій час створив кафедри кримінального права як у Львівському ун-ті (1949), так і у навчальних закладах системи МВС (1958) у Києві і Львові: у 2012 році у Львівському ун-ті внутр. справ було видано монографію, написану доцентом І.Б. Газдайкою-Василишин, присвячену тематиці умисного знищення або пошкодження майна [8], яка також містила історико-правовий розділ. У вказаному історико-правовому розділі питання історії кримінальної відповідальності за даний різновид злочинної діяльності знайшли поки що своє найкраще висвітлення.

Переходячи до висвітлення здобутків вітчизняної бібліографії у галузі правової доктрини, необхідно зазначити, що публікацій, присвячених вивченню окремо саме цього питання до 1961 року в радянські часи зафіксовано не було. Причиною цього було те, що хоча злочини проти власності й "належали переважно до числа майнових, посадових та господарських злочинів, проте значна частина норм передбачала відповідальність за контрреволюційні злочини та злочини проти порядку управління" [7, стор. 13], що впливало на їхню загальну класифікацію і порядок розташування у текстах законів про кримінальну відповідальність (Кримінальних кодексів) за тих часів. В результаті санкціям за абсолютне порушення речових прав відводилося останнє місце у будь-якій системі злочинів та покарань, оскільки абсолютним захистом речові права у радянські часи майже ніколи не користувались.

Причиною цього було не тільки те, що радянське кримінальне право не ставило захист приватної власності в цілому за свою мету, але й також те, що захистом користувались в першу чергу політичні відносини з приводу володіння державою, яка здійснювала диктатуру пролетаріату, своїм майном, а не майнові права суб'єктів/носіїв соціалістичної форми власності, які були, по суті, позбавлені своєї власності соціалістичною державою. Це призводило до того, що якщо, з одного боку, відповідальність за такий контрреволюційний злочин, як

"шкідництво", підмінювала собою відповідальність за умисне знищення або пошкодження майна, то, з іншого боку, коли "у кримінальному праві зарубіжних країн у нормах щодо відповідальності за це діяння вказано на караність знищення чужого майна", то "аналогічні норми радянського кримінального законодавства не містять такого застереження, і, отже, дозволяють караність знищення власного майна" [13, 10], переданого, наприклад, в оренду, що говорить про фактичну відсутність в радянському законодавстві поняття абсолютного речового права.

Перша спроба виокремлення умисного знищення або пошкодження майна в темі окремої роботи ми знаходимо у Б.С. Волкова [6], який опублікував в Казані єдину в Радянському Союзі монографію (1961) з даної проблематики, що вийшла за ініціативи й під редакцією відомого радянського вченого-цивіліста, проф. МГУ В. М. Горшенева (1924-1993), праці якого тих часів, власне кажучи, й заклали початок відродженню науки цивільно-процесуального права. Це свідчить про тісний зв'язок між цивілістичною і криміналістичною проблематикою, який впливає з суті правовідносин, що є охоронюваними за допомогою вказаної норми права. На дисертаційному рівні вперше на Україні і в колишньому СРСР це питання висвітлив в Харківському юридичному інституті (нинішній Юридичній Академії ім. Я. Мудрого) у 1972 році Ю.М. Шаньгін [43], науковим керівником якого був В.В. Сташис (1925-2011), відомий вчений-криміналіст, який з 1964 року до самої смерті залишався першим проректором Академії. Крім Ю.М. Шаньгіна, дисертації з цього питання в СРСР були підготовлені лише В.Ф.Колишкіною [13] і В.В. Харитошкіним [43] (Москва, Росія), окремо були опубліковані статті І. Портнова [33] і М.В. Безуглова [4] (Москва, Вища школа міліції МВС СРСР), а також деякою мірою можуть становити інтерес статті С.А. Єлісеєва [10; 11] щодо загальної класифікації майнових злочинів в цілому і, коли вести мову про навчальну літературу, підручник за ред. А.А. Піонтковського [23] носив найбільш фундаментальний характер.

Значення літератури радянських часів для сучасного стану досліджень тематики умисного знищення або пошкодження майна полягає у тому, що вона

виступає джерелом для матеріалу підручників, предметом яких є Кримінальне право України. Після виходу в світ роботи Ю.М. Шаньгіна, який деякий час попрацював у Київській Вищій школі міліції (попередниці Національної Академії внутрішніх справ) подальші наукові дослідження не провадилися і були поновлені буквально один-два роки тому (якщо не рахувати навчального посібника Л.А. Ушакова [40], підготовленого для Державної пожежної служби МНС України); таким чином, поштовхом для відновлення можна назвати перебування Ю.М. Шаньгіна у Київській Вищій школі міліції і, як наслідок, наукові розробки з тих пір пов'язані не з харківською, а з київською/львівською школами (і її відгалудженнями - навчальними закладами системи МВС і МНС).

Дисертаційний матеріал на сьогодні представлений двома новими одиницями бібліографічного характеру: 1) під керівництвом проф. А.В. Савченка дана проблематика на кандидатському рівні була опрацьована Сакун А.В. [36] в Нац. Академії внутр. справ (2010); 2) в Дніпропетровському ун-ті внутр. справ (2012) надалі продовжив її опрацювання С.А. Миронюк [28]. На рівні статей, підготовлених в процесі дисертаційних досліджень, вона була опрацьована також С.А. Миронюком [29; 30], і, крім цього, опрацьовується аспірантами Маркіним В.І. [27] та Р.О. Боднарчуком [3] (який до цього займався висвітленням її історико-правових засад). Проведена наукова робота в цілому підсумована у вигляді першої монографії, підготовленої на Україні з даного питання (І.Б. Газдайка-Василишин [8] / Львівський держ. ун-тет внутр. справ). Навчальний матеріал можна знайти у посібниках, предметом яких є майнові злочини, що містять розділи, присвячені умисному знищенню або пошкодженню майна. З сучасних наукових позицій вони були розроблені Н.О. Антонюком [1] (2012 р. / Львів. ун-тет) і Г.Є. Болдарем [5] (2011 р. / Луганський держ. ун-тет внутр. справ). Інтерес становить також посібник, підготовлений А.Г. Ренкасом [34] (2002 р. / Львів. ун-тет безпеки життєдіяльності МНС України) на основі посібника Л.А. Ушакова (1994), хоча його значення уже носить історико-правовий характер. Детальний аналіз підруничкового матеріалу, а також бібліографічні матеріали для порівняльно-правових досліджень розміщено у наступних розділах цієї роботи.

Основна частина:
[склад злочину, передбаченого ст. 194 КК України]

Розділ 1. Класичне/європейське законодавство і право

Правова доктрина у країнах Європи звернулася до проблеми умисного знищення і пошкодження майна досить пізно, оскільки у кримінальному праві (на відміну від цивільного) теоретико-прикладний характер довгий час мали історико-правові дослідження, що складалися з коментарів до римських кримінально-правових актів. Не становив виключення навіть Кримінальний кодекс Наполеона (1810), що був розроблений тією ж самою комісією, котрою перед цим було розроблено знаменитий Цивільний кодекс Наполеона (1804). Як наслідок, Кримінальний кодекс (1810) у своїй основній частині (частині майнових злочинів) спирався на цивільно-правові засади, проте з іншого боку, оскільки його створення було справою цивілістів, у ньому не було приділено достатньої уваги проблемі розробки специфіки кримінального права. Початком самостійних теоретико-правових досліджень слід вважати вихід у світ роботи Франца фон Ліста (1881) "Das deutsche Reichsstrafrecht" / "Німецьке імперське кримінальне право" [24], де окремим розділом, ґрунтуючись на вихідному положенні у системі майнових злочинів норми щодо умисного знищення або пошкодження майна, окреслено нові характерні відмінності, що з 1810 р. відрізняють від римського кримінального права сучасне європейське кримінальне право. Але доктринальна основа вчення про умисне знищення або пошкодження майна була закладена тільки на початку XX ст. роботами Ульманна, Віттко, Кнаака, Ландмессера, Зауера, Прадзінські, Роммеля, Лойца, Леві, Нупхауса, Ротерінга і Шмолера, які були першими працями, що мали дисертаційний характер. Дослідники поділялися на дві школи: перша з них отримала свого найвідомішого представника в особі К.А. Леманна [47], інша - в особі Г. Вайхенхана [54].

Звідси слід відразу зробити висновок, що інтерес до даної проблематики зростає в умовах становлення масового суспільства, коли перед кримінальним

правом постає проблема якомога ширшого і всеохоплюючого захисту прав людини, громадянських і цивільних прав. Останні роки також свідчать про нестихаючий інтерес до даної проблематики. Шміт, Мерссон, Моос, Майвальд, Кюпер, Каргл і Гропенгісер підготували у Німеччині статті і монографії з вказаного питання наприкінці ХХ ст. (90-ті р.р.); Вебер, Вольф, Вюстенхаген, Шнурр, Тосс, Штьобер, Затцгер, Могг, Крюгер, Кюль, Браум, Дьолінг, Айзеншміт, Гаеде, Гюнтер, Хамм, Хефендель, Хілленкамп, Інгельфінгер і Каргл присвятили свої роботи розробці цієї тематики після 2000 р. Остання в часі монографія, яка підсумовує усі попередні, була випущена у 2013 р.; її підготував М. Мюльфельд [48].

Аналіз правового підґрунтя їхніх робіт дозволяє вести мову про те, що правові інститути громадянського суспільства у сучасному світі усвідомлюються на засадах філософії права Імануїла Канта (1724-1804), котрий представляв в науці напрямок, відомий як нормативізм. Проте через те, що в умовах розвитку масового суспільства досить часто виникала ситуація, коли порушення природних та невід'ємних прав людини можуть носити масовий характер, концепція природного права Г.В.Ф. Гегеля (1770-1831) одночасно набула для представників науки кримінального права такого самого значення, яке для представників науки цивільного права мала концепція дотримання в процесі правозастосування юридичних норм (юридичний нормативізм) [53, стор. 2]. Таким чином у їхніх роботах на основі концепції природного права Гегеля розкривалися масові виміри природних та невід'ємних прав людини, незважаючи на те, що філософія права Гегеля слугувала також для виправдання тоталітарних режимів. Порівняння кримінального законодавства України та інших країн континентальної Європи щодо відповідальності за умисне знищення або пошкодження майна в українській (М.І. Хавронюк [41]) і зарубіжній (А.Є. Жалинський [12]) юридичній літературі розпочалося лише нещодавно і відбувалося на основі констатації подвійної ролі філософії права Гегеля у правовій доктрині, що чітко видно зі співставлення сучасних зарубіжних (Х. Бертель [45], Й. Вессельс [55]) і вітчизняних підручників з кримінального права (бібліографія у наступному розділі).

Витоки кримінально-правової доктрини Гегеля лежать у його концептуальній оцінці цивільного права. У своїй "Філософії права" до проблем кримінально-правової відповідальності Гегель переходить після того, як у §§ 80-81 він провів систематизацію цивільно-правових договорів. Як наслідок, у § 82 він торкається проблеми порушення договірних зобов'язань, яке має місце тоді, коли суспільні відносини можуть бути охарактеризовані як "неправо" (Unrecht). "Неправо" є видимістю права, тобто воно виступає не правом взагалі, а лише його основою. Основа права - це право, яке існує не з необхідністю, а з випадковістю. Отже, про те, що право існує з необхідністю, можна вести мову тільки тоді, коли право буде користуватися достатньою основою [9, стор. 137]

У Гегеля основою права є обман (§ 87), оскільки він характеризується існуванням спору між особами щодо способів набуття права власності на річ. Способи набуття права власності у римському праві носять назву титульної підстави і поділяються на первісні та похідні. Основним первісним способом виникнення права власності на річ, за Гегелем (§ 50), є захоплення нічийної речі (occupatio rei nullius). Дії сторонньої особи щодо набутої речі, здійснені у сфері приватного права, які свідчать про невизнання на неї за іншою особою абсолютного речового права, є крадіжкою (таємна форма зміни правовідносин), дії у сфері публічного права є розбоєм (відкрита форма зміни правовідносин), а дії, пов'язані з невизнанням за особою права передавати набуті права та обов'язки (вступати у зобов'язальні правовідносини), поєднані з визнанням у неї речових прав, будуть шахрайством. Отже, крадіжка є способом виникнення права власності на річ, коли право власності виникає у набувача, у свою чергу, не у спосіб необхідності, а у спосіб випадковості, оскільки немає під собою достатньої підстави.

Підводячи попередні підсумки, необхідно зазначити, що процес кодифікації кримінального права України [12, стор. 3] у своїх світоглядних і філософсько-правових засадах спирався на "Німецьке кримінальне уложення" (1871). Розробником останнього був Генріх фон Фрідберг (1813-1895), що поклав в основу німецького кримінального права концептуальний підхід до поняття, видів і сис-

теми злочинів, який був характерною рисою філософії права Г.В.Ф. Гегеля. Зокрема, це знайшло своє вираження у тому, що виклад майнових злочинів у "Німецькому кримінальному уложенні" розпочинається з крадіжки (розділ 19), оскільки кримінальне право в першу чергу спрямоване на захист приватних правовідносин, далі переходить до поняття розбою і поєднаних з ним правопорушень (розділи 20-21), описує різні види шахрайства (розділи 22-26) і завершується умисним знищенням або пошкодженням майна, до якого також приєднані функціонально споріднені правопорушення (розділи 27-29). Наприкінці ще доданий також перелік посадових злочинів (розділ 30), але він уже не виступає в якості компонента кримінальної відповідальності і позначає перехід від кримінальної до адміністративної юстиції. Звідси можна зробити висновок, що склад злочину умисного знищення або пошкодження майна містить в собі кримінально-правову санкцію, яка має підсумовуючий характер і у такий спосіб дозволяє підводити своєрідну риску під усією системою злочинів і покарань, створених для захисту речових прав. У юридичному плані це впливає з того, що якщо усі інші норми кримінального права можуть забезпечувати законним володільцям лише відносний (стосовно певного виду правопорушення) захист їхніх речових прав та інтересів, то у даному випадку законодавець веде мову про надання даним правам та інтересам вже універсального і абсолютного захисту.

Загальність як ознака абсолютного захисту розкривається законодавцем, по-перше, у тому, що у випадку умисного знищення або пошкодження майна має місце припинення права власності стосовно любого (рухомого і нерухомого) майна, в той час як у випадку крадіжки/розбою припинення права власності (у приватно-правовий / публічно-правовий спосіб) має місце лише стосовно рухомого майна (не передбачається можливість викрадення будинку / земельної ділянки). По-друге, у випадку шахрайства з юридичної точки зору має місце не припинення за особою речових прав, а припинення за нею права передавати свої речові права (таким чином, ушкоджується не речове, а зобов'язальне право), тобто під кримінально-правовий захист потрапляє не причина, а наслідок виникнення у особи речового права.

Сутнісну значимість кримінально-правового захисту речового права сучасний німецький дослідник проф. Ренгієр вважає у тому, що: "При майнових деліктах злочини проти права власності на речі і злочини проти майна як цілого становлять собою дві групи, де злочини проти речового права входять у майнові делікти в широкому сенсі цього слова" [12, стор. 409-410]. Оскільки майно, за визначенням, на відміну від речей, характеризується оборотом, у цьому полягає основна відмінність між способами захисту цивільних прав, встановлених у "Німецькому цивільному уложенні" (1896) і способами захисту цивільних прав, встановлених у "Німецькому кримінальному уложенні" (1871): захист речових прав у цивільно-правовий спосіб надається шляхом захисту майнових зобов'язань, натомість, у кримінально-правовий спосіб захист майнових зобов'язань відбувається шляхом захисту речових прав.

Зокрема, автор першого підручника з німецького кримінального права, Франц фон Ліст (1851-1919), засновник і голова Німецького криміналістичного союзу (1882), говорить про необхідність наукового розрізнення поняття умисного знищення або пошкодження речей (*Sachbeschädigung*) і поняття умисного знищення або пошкодження майна (*Vermögensbeschädigung*). В якості вихідного пункту, з якого слід розпочинати викладення усієї системи злочинів та покарань, ним було запропоновано поняття умисного знищення або пошкодження речей [24, стор. 133] (яке є майновим деліктом у вузькому сенсі цього слова), але одночасно ним було запропоноване його розрізнення від поняття умисного знищення або пошкодження майна, яке є майновим деліктом у широкому сенсі цього слова. З цього приводу фон Ліст був змушений констатувати, що відносно досліджуваного майнового делікту у вузькому сенсі цього слова "у науці, проте, існує також і бажання (особливо у Людєра, хоча проти цього виступають Біндіх, Дохов, Хельшнер, Глазер і Меркель, а Ульманн натомість вимагає розповсюдити правову охорону лише на речові права) позбавити цей вид злочину його яскраво вираженої фізіономії шляхом перетворення його в сутності на умисне знищення або пошкодження майна" [24, стор. 163], тобто надати йому у такий спосіб на законодавчому рівні досить розмитий характер.

З цього приводу у сучасній німецькій правовій науці прийнято вести мову про те, що правові наслідки реалізації на законодавчому рівні цього бажання виявилися у Німеччині у формі видання "Постанови про знищення або пошкодження народного майна" (Volksschädlingsverordnung) від 5 вересня 1939 року, якою було започатковано кримінально-правове переслідування за майновий делікт, сумнозвісно відомий під своєю неформальною назвою - "шкідництво". У сучасній українській правовій науці, для порівняння, ще чекає на свій аналіз стаття 54⁹ Кримінального кодексу УРСР 1927 р. ("зруйнування або пошкодження громадського чи державного майна"), оскільки їй досі не було приділено жодної уваги у історико-правових роботах, присвячених розвитку інституту кримінальної відповідальності за майнові злочини [1; 3; 7; 8; 25; 26; 35]. Лише в роботах, присвячених кримінально-правовій відповідальності за політичні злочини, можна знайти певну згадку про ст. 61 "Шкідництво" Кримінального кодексу УРСР 1960 р. (відмінена 17 червня 1992 р.), хоча правова статистика досить виразно свідчить про те, що набагато більше осіб було притягнуто до кримінальної відповідальності за ст. 54⁹ Кримінального кодексу УРСР 1927 р., ніж за ст. 61 Кримінального кодексу УРСР 1960 р. Причиною цього, з одного боку, можна вважати те, що назва "шкідництво" (до 1960 р.) на Україні на офіційному рівні також не застосовувалася, проте, з іншого боку, не було потреби у її застосуванні, оскільки правова доктрина до сих пір не виробила ніякої різниці між "шкідництвом" і умисним знищенням або пошкодженням майна (ст. 194 Кримінального кодексу України 2001 р.).

Для розкриття суті правовідносин, що виникають у зв'язку з санкціями за умисне знищення або пошкодження речей слід зосередити основну увагу на тому, що такі санкції містяться у "Німецькому кримінальному уложенні" після санкцій за шахрайство. Шахрайство, зрештою, за своєю суттю є запереченням без достатньої правової підстави змісту договірних правовідносин, проте кримінальне право, на відміну від цивільного, надає захист договірним правовідносинам на основі відносин власності, отже, підсумовувати захист договірних правовідносин повинні абсолютні санкції у сфері речового права [24, стор. 133].

Розділ 2. Вітчизняне законодавство і право

Склад злочину умисного знищення або пошкодження майна визначений законом про кримінальну відповідальність, яким вважається у чинному законодавстві Кримінальний кодекс України [21]. Головою комісії по розробці Кримінального кодексу (2001) був В.Я. Тацій (ректор Харківської Національної юридичної академії ім. Я. Мудрого), важливу роль в ній відігравали В.В. Сташис (перший проректор цієї академії) та проф. М.І. Бажанов, який працював у ній на кафедрі кримінального права. Важливим доповненням до закону про кримінальну відповідальність є науково-практичний коментар [22] за редакцією авторів-розробників Кримінального кодексу, який має силу офіційного тлумачення першоджерела. Значну роль у визначенні складу злочину відіграє також судова практика, узагальнена у Постановах Пленуму Верховного Суду: 1) "Про судову практику в справах про знищення та пошкодження державного чи колективного майна шляхом підпалу або внаслідок порушення встановлених законодавством вимог пожежної безпеки" від 02.07.1976 (в редакції Постанови від 03.03.2000); 2) "Про судову практику у справах про злочини проти власності" від 06.11.2009.

У навчальних матеріалах викладення складу злочину умисного знищення або пошкодження майна відповідає концепції авторів-розробників Кримінального кодексу: проведений аналіз підручників, випущених вітчизняними школами кримінального права як невідомчого, так і відомчого характеру свідчить, що вони переважно повторюють офіційний коментар. У зв'язку з тим, що основні академічні школи поза Харковим зосереджені навколо Київського і Одеського університетів, спершу слід відмітити схожість двох їхніх підручників [17; 38] двом харківським [18; 20]. Далі буде доцільно вказати також на такий підручковий матеріал, що має інше місце видання: Донецьк [39], Чернівці [44], Херсон [16], Біла Церква [37]. Дещо глибше пробують викласти об'єктивну і суб'єктивну сторони злочину представники школи проф. П.П. Михайленка. Відрізняються Львівський ун-тет ім. І. Франка [31] і Луганський держ. ун-тет внутр. справ [15]: зокрема, пропонує власний погляд проф. В.О. Навроцький і наво-

дять різні точки зору проф. О.О. Дудоров (Луганськ). Проте основний підручник цієї школи [19], виданий в Києві у Нац. академії внутр. справ (за ред. М.І. Мельника), і підручник за редакцією [19] її найкращого представника (проф. М.Й. Коржанського / Дніпропетровський держ. ун-тет внутр. справ), на жаль, не становлять собою виключення поміж інших. Аналогічну оцінку заслуговує найбільш фундаментальний (в усіх інших відношеннях) в українській правовій науці на сьогодні підручник кримінального права (2012), авторство якого належить канд. юрид. наук, доц. Т.Б. Ніколаєнко [32] (Нац. академія внутр. справ / Нац. академія Держ. прикордонної служби).

Аналіз кримінально-правової норми, викладеної у статті 194 "Умисне знищення або пошкодження майна", в українській правовій науці здійснюється на засадах вчення про склад злочину як єдину підставу кримінальної відповідальності, тобто поняття складу злочину відповідає поняттю складу кримінально-караного діяння. Однак "одноставно визнано, що наявність складу кримінально-караного діяння (Tatbestand), у всякому випадку у вузькому сенсі цього слова, у німецькій кримінально-правовій доктрині необхідно, але не достатньо для настання кримінальної відповідальності, тобто для того, щоб здійснений вчинок став вважатися злочином. Теза "склад злочину є єдиною підставою кримінальної відповідальності" у німецькій кримінально-правовій доктрині неможлива, що говорить про те, що поняттям складу діяння описується лише можливе кримінально-каране діяння (злочин або кримінальний проступок), оскільки до його складу не входить такий елемент злочину як вина" [12, стор. 135-136]. Вина, таким чином, згідно з поглядами німецьких криміналістів, належить не до категорії можливості кримінально-караного діяння, а до категорії дійсності, оскільки лише вона може характеризувати його як факт. Отже, вина як структурний елемент кримінально-правової відповідальності виноситься за межі об'єктивної і суб'єктивної сторін складу злочину, які характеризують лише можливі сторони оцінки протиправних фактів.

Звідси впливає також інша відмінність. В українському кримінальному праві, згідно зі ст. 23 Кримінального кодексу України, вина виражається у двох

формах: у формі умислу і необережності. На противагу цьому у німецькому кримінальному праві поняття вини і її форм (таких як умисел і необережність) на законодавчому рівні не співпадають. У зв'язку з тим, що німецький законодавець поєднав природно-правову концепцію Г.В.Ф. Гегеля (1770-1831) і нормативістську концепцію І. Канта (1724-1804), у кримінально-правовій теорії і практиці використовується природно-правове визначення умислу і нормативістське визначення вини. Таким чином, якщо поняття вини за своєю суттю характеризує дійсність кримінально-караного діяння, то форми, які набуває це поняття, характеризують його можливість. Німецький законодавець уявляє їх у вигляді суб'єктивної сторони складу злочину. Умисел у німецькій правовій доктрині розглядається як зовнішнє вираження власної внутрішньої волі суб'єкта кримінально-караного діяння, тобто осудної фізичної особи, виникнення якого вбачається на інтелектуальному внутрішньому рівні (у вигляді наміру) і прояв якого у зовнішньому вигляді потрібно констатувати на психологічному рівні: звідси випливає, що він носить індивідуально-психологічний характер (§ 118 "Філософії права" Г.В.Ф. Гегеля) || для порівняння: виникнення умислу у осудної фізичної особи у вітчизняному кримінальному праві вбачається на внутрішньому психологічному рівні (умисел = вина), прояв умислу у зовнішньому вигляді прийнято констатувати на свідомому (інтелектуальному рівні), таким чином, умисел носить не емоційний індивідуально-психологічний, а свідомий соціально-психологічний характер (А.А. Герцензон, 1902-1970 // "соціально-психологічна теорія вини"). Необхідно зазначити, що закріплення такого підходу у вітчизняному кримінальному законодавстві є результатом впливу концепції соціально обумовленого умислу як форми класової вини А.А. Герцензона, яка розглядає перевиховання підсудного як мету і визнання ним своєї вини як підставу призначення покарання. Теоретичною підставою для неї слугувала робота К. Маркса "До критики гегелівської філософії права" (1843), у якій мова йшла про те, що гегелівська філософія права повинна бути поставлена "з ніг на голову".

Через призму аналогічних засад, крім інституту умислу, у німецькому законодавстві розглядається також і інститут вини, який, у зв'язку з тим, що він не

входить до інституту складу злочину, функціонує, у порівнянні з умислом, не на матеріальному, а на процесуальному рівні і відіграє у процесі правозастосування тільки обмежувальну роль: "вина - це те, що кримінальний закон встановив як підставу кримінальної відповідальності" [12, стор. 218], оскільки, коли мова йдеться про правову державу, лише правові підвалини суспільства можуть визначати соціально-політичну мораль та соціально-економічний устрій держави, а не соціально-політична мораль і соціально-економічний устрій держави можуть визначати, яке саме повинно бути право. Отже, інститут вини уособлює оцінку складу злочину не зі сторони захисту охоронюваних на державному рівні суспільних відносини, а зі сторони права [12, стор. 214]. У вітчизняному кримінальному праві (2006) "нормативна, або (як її назвали) оціночна, теорія вини зустрічає спротив, що виходить далеко за межі наукової полеміки. Погляди Ганса Кельзена, Ганса Вельцеля та інших [послідовників І. Канта] були піддані такій заполітизованій критиці, яку навряд чи можна пояснити лише зовнішнім тиском. Швидше, тут діють внутрішні наукові чинники такого роду, які на різних етапах і у різних країнах заважають пошуку розумних рішень" [12, стор. 217].

Звідси можна зробити висновок, що характеристика суб'єктивної сторони складу злочину умисного знищення або пошкодження майна у вітчизняній правовій науці у правовому плані сильно застаріла. У методологічному плані свідченням цього є те, що цільовим критерієм порівняння суб'єктивної і об'єктивної сторін слугує не зовнішній (правовий) фактор, а їхня внутрішня взаємопов'язаність між собою, тобто як мета комплексного аналізу розглядається не форма, а зміст. Оскільки, згідно з вимогами, які ставить перед дослідниками формально-логічний закон достатньої основи (Г.В.Ф. Лейбніц // Г.В.Ф. Гегель), причина набуття висновком не будь-якої, але достатньої основи виступає у вигляді методу, а метод розглядається в якості належного застосування необхідної форми, зміст може набувати реального буття лише у вигляді методу, інакше він є видимістю змісту, тобто його основою, яка носить характер випадковості і не має під собою достатньої необхідності. Таким чином, невикористання у вітчизняній криміналістиці правових методів призводить до того, що замість розкриття матеріа-

льного змісту об'єктивної/суб'єктивної сторони кримінально-караного діяння, вона розкриває лише його матеріальну основу, що спричинюється застарілою методологією діалектичного матеріалізму в цілому, яка була використана в ході дисертаційних розробок (2010 р. // 2012 р.) теми умисного знищення або пошкодження майна [36, стор. 3 // 28, стор. 3]. Отже, методологія діалектичного матеріалізму з формально-логічної точки зору є видимістю науково-розробленої методології, що виникає на недостатній основі, тобто на основі софістики, яка є достатньою основою для різних форм скептицизму.

При проведенні правового аналізу зовнішній формальний характер цільового критерію порівняння об'єктивної і суб'єктивної сторін складу злочину знаходить своє змістовне вираження у тому, що у процесі правозастосування виявляються достатні основи для внутрішній переходу від об'єктивної/суб'єктивної сторони до об'єкту/суб'єкту злочину. "Традиційний підхід до трактування об'єктивної сторони складу злочину у вітчизняній правовій науці полягає у тому, що нею визнають зовнішній вияв злочинної поведінки, а до її ознак відносять суспільно небезпечне діяння, суспільно-небезпечний наслідок, причинний зв'язок між суспільно небезпечним діянням і суспільно небезпечним наслідком", який настає тоді, коли "суспільно небезпечне діяння є винною, усвідомленою, вольовою дією або бездіяльністю суб'єкта злочину, який заподіює істотну шкоду або створює загрозу заподіяння істотної шкоди об'єктові злочину" [8, стор. 101]. Отже, під "суспільно небезпечними наслідками розуміється завдання об'єктові злочину істотної шкоди" [8, стор. 102], таким чином, наявність суспільно небезпечних наслідків характеризує об'єктивну сторону складу злочину умисного знищення або пошкодження майна як шкідництво. Це має місце, зрештою, тому, що під об'єктом злочину у даному випадку вітчизняна правова доктрина розуміє не майно: "Основним безпосереднім об'єктом умисного знищення або пошкодження майна виступають суспільні відносини власності" [28, стор. 8], тобто "майно є лише предметом злочинів проти власності", де під майном правова доктрина розуміє не будь-які "речі матеріального світу, але лише ті, яким притаманні специфічні ознаки фізичного, економічного та юридичного характеру"

[36, стор. 9], при цьому "дві з них (економічна та юридична) об'єднують в собі відразу декілька ознак і тому мають назву комплексу економічних та юридичних ознак, оскільки до них у комплексний спосіб додається ще й четверта ознака - соціальна".

"Фізична ознака майна означає те, що воно втілене в матеріальних, речовинних тілах, які можуть знаходитися у будь-якому фізичному стані", проте оскільки майно розглядається комплексно у соціальному плані, фізична ознака майна розкривається за допомогою "економічної ознаки майна, яка означає те, що воно має: 1) цінову (грошова оцінка, ціна) і споживчу вартість (господарсько-економічна цінність, корисність), здатне задовольняти матеріальні і пов'язані з ними потреби людини; 2) відокремлене від природного середовища за допомогою вкладеної людської праці або створене заново. Виразом вартості є його грошова оцінка, тобто ціна. Саме вартість пошкодженого або знищеного майна, виражена в грошовій оцінці, впливає на кваліфікацію дій винного", отже, усі інші ознаки майна на кваліфікацію його дій не впливають: "не вважаються предметом таких злочинів так звані легітимаційні знаки (жетони камери схову, гардеробні номерки тощо), також різноманітні накладні, квитанції, чеки, довіреності, інші документи, що самі по собі не мають вартості, а лише надають право на отримання майна. До таких документів, що не є еквівалентом вартості, відносяться також квитки на проїзд авіаційним, автомобільним, водним і залізничним транспортом, які можуть бути використані за призначенням лише після додаткового оформлення (внесення прізвища власника, заповнення іншого тексту, скріплення печаткою, компостування тощо)" [30, стор. 82-83]. Звідси слід зробити висновок про ненааявність розробленого на теоретичному рівні достатньо обґрунтованого у категоріях цілі переходу від об'єктивної сторони злочину до його об'єкту, оскільки суспільно небезпечне діяння виражається у посяганні не на майно, а на суспільні відносини, які, як відомо, можуть бути різні, при цьому майно виступає не в якості об'єкту, а в якості предмету - необхідної, але недостатньої підстави для наявності посягання, тому на достатньому рівні вітчизняне кримінальне право не ставить перед собою захист власності за свою мету.

Підсумки: [порівняння || історичний аспект]

Для правового аналізу концепцій, які ми зустрічаємо у працях класиків світової криміналістики, що спираються на гегелівську методологію, значимі наслідки має застосування у ході дослідження основного гегелівського методологічного принципу тотожності логічного та історичного підходів до розуміння дійсності. Даний принцип дозволяє підсумовувати у структурному плані результати, досягнуті при логічному порівнянні основ правових явищ, і знайти для них не лише видимі історичні підстави, а й показати процес формування з випадкових історичних фактів для розроблених ними концепцій достатньої логічної основи з послідовною історичною необхідністю.

За певні дії, які зараз входять до складу злочину умисного знищення або пошкодження майна (знищення храмів, міських мурів та посівів на полях, що належали окремим приватним громадянам) передбачалася карна відповідальність ще з часів виникнення перших кодифікованих актів кримінального законодавства у Стародавньому Світі. З цього приводу можна згадати Закони Хамураппі, Моїсея, Драконта, Солона та ін., включно з похідними від них збірками кримінально-правових норм, які ми зустрічаємо також у новітні часи: вони були зібрані коментаторами у "Мішну", "Сунну" та ін. Слід відзначити, що дане законодавство при цьому було обґрунтоване виключно релігійними мотивами, отже, заборона була накладена не на знищення речей самих по собі, а на порушення пов'язаних з ними заповідей, які виникали від укладених угод/договорів (у формі завітів) людей з богами. Дані заповіді зобов'язували богів посилати людям врожай і захищати від нападників стіни їхнього міста, а людей натомість приносити їм жертви і оберігати їхні храми. У єврейській традиції, зокрема, це знаходило свій вираз у тому, що день, коли Закон ("Тора") був посланий Богом через Моїсея народу ізраїлевому ("П'ятидесятниця"), відмічалось як свято "Шавуот" - день збору врожаю, коли євреї щорічно приносили до жертovníка Єрусалимського храму перші зібрані ними в цьому році посіви і молилися про хліб насущний на наступний рік (що на віки вічні знайшло своє закріплення у най-

першому молитовному проханні людини до Бога у молитві "Отче наш", яке є також, зрештою, проханням про хліб насущний || дане прохання йшло відразу після висловленого Йому славослів'я: "Нехай святиться ім'я твоє ..."). Якщо поглянути на угоду між Богом та народом Ізраїлевим з погляду юридичних обов'язків, то вона передбачала дві перші заповіді: 1) "Я - Господь Бог твій, хай не буде у тебе інших богів перед Лицем моїм", - тобто перед моїм олтарем/жертovníком); 2) "Не створи собі куміра" - врегульовувалася проблема статуй і храмів.

Тому пошкодження врожаю, який був посланий богами, а не зібраний людьми, так само як і пошкодження їхніх храмів, у стародавньому праві вважалося святотатством і об'єктом карі з боку богів, а не з боку людей, отже, у зв'язку з тим, що на основі цих угод/заповідей функціонувала вся система злочинів та покарань, у процесі історичного розвитку довгий час ніколи навіть не виникала потреба у вільному від релігійних догм і канонів кримінальному праві. Марк Тулій Ціцерон пов'язує виникнення кримінального права як самостійної галузі публічного законодавства з відміною у 286 р. до н.е. Законом Аквілія (Lex Aquilia) релігійних установлень щодо умисного знищення або пошкодження речей, які були прописані у "Законах 12 Таблиць" [49, стор. 826]. Довгий час даний закон, за що його з повагою М. Т. Ціцерон (106-43 р.р. до н.е.) називає "давній закон", залишався єдиним публічно-правовим актом римського кримінального права. Релігійний характер усіх інших кримінально-правових установлень був поставлений під сумнів громадянським суспільством лише через 200 років, що минули з моменту його прийняття, тобто невдовзі після початку його власної юридичної діяльності, яка припадала на період видання знаменитих 10 (Десяти) "Корнеліанських законів". Як він зазначає, даними законами було закладено підґрунтя усієї системи римського кримінального права, яка зберігає свою роль і значення ще до сих пір. "Корнеліанські закони" отримали свою назву на честь колишнього римського диктатора Луція Корнелія Сулли (138-78 р.р. до н.е.), який представляв інтереси заможних верств населення і, відійшовши від влади та відновивши демократію (за що йому висловив підтримку М. Т. Ціцерон), був змушений проти своєї волі вдруге повернутися до влади, коли зіткнувся з тим,

що його політичний супротивник Гай Марій (157-86 р.р. до н.е.), спираючись на збіднілі прошарки римського населення, захопив владу і після цього здійснив немислимі у рабовласницькому світі кроки: 1) дав свободу рабам (86 р. до н.е.); 2) розпочав масове пограбування (таке траплялося і раніше) речей громадян. Оскільки на цей раз у ньому брали участь також і ті, хто взагалі ніколи не мав власності (тобто раби), воно перетворилося, зрозуміло, невдовзі на перше в історії масове знищення або пошкодження речей. "Революція рабів" почалася і закінчилася несподівано: диктатор Гай Марій через тиждень за нез'ясованих обставин помер; рабів їх власники покарали. Проте, як підсумок, римське суспільство зрозуміло, що основою кримінального законодавства повинен стати не стільки захист власності проти гніву богів, скільки захист власності проти гніву рабів (реформи Луція Корнелія Сулли продовжили його наступники: повстання Спартака розпочалося через 4 роки після його смерті).

Певною мірою з цієї точки зору можна говорити про парадоксальність ситуації. Вона полягала у тому, що оскільки раб за своїм правовим статусом не був особою, тобто не мав правосуб'єктності, хоча одночасно лише він розглядався основним суб'єктом умисного знищення або пошкодження речей, корнеліанською реформою за саме по собі умисне знищення або пошкодження речей кримінальна відповідальність навіть на теоретичному рівні уведена бути не могла і так залишалося не лише до падіння Риму (410 р. н.е.), а й мало місце до прийняття Кримінального кодексу Наполеона (1810). Закон Аквілія (286 р. до н.е.) за умисне знищення або пошкодження речей встановлював лише цивільно-правову відповідальність. Сутність його закону, на думку Цицерона, полягала у тому, що він підсумовував досягнення плебсу у боротьбі проти патриціїв. Даний закон був прийнятий у ті часи, коли лідери плебеїв (емігрантів / некорінних жителів міста Рима), які перебували під економічним і політичним тиском патриціїв (верхівки корінних жителів), зібралися і піднялися на пагорб Янікул (287 р. до н.е.), заявивши про свій намір назавжди піти з Риму. Щоб їх заспокоїти і повернути, сенат призначив плебея Квінта Гортензія диктатором і підтримав запропонований ним законопроект, який дістав назву "закону Гортензія" (Lex

Hortensia). Особливість цього закону полягала у тому, що оскільки на той час плебеї у Римі були багатшими за патриціїв (на відміну від того, як це було в усіх інших демократичних країнах, зокрема, у Афінах), а патриції натомість перебували на грані розорення (у зв'язку з війнами), гостра потреба у інвестиціях змусила уряд піти на поступки і призвела до того, що емігранти отримали навіть більше політичних прав, ніж його мало корінне населення: рішення загальних зборів плебеїв, а також їхніх народних трибунів, ставали тепер обов'язковими для патриціїв, а рішення загальних зборів патриціїв для плебеїв віднині обов'язковими не були. За новим законом, повідомляє Ціцерон, народним трибуном плебеїв було обрано Аквілія (Aquilus).

Основою власності патриціїв в Стародавньому Римі, як і основою власності корінних жителів в усіх інших державах Стародавнього Світу, були священні посіви на полях. Цикл їхнього економічного життя зводився до того, що: 1) землі, закріплені за ними на праві приватної власності (оскільки при пануванні рабовласницького способу виробництва вони поступово ставали неприбутковими), здавалися в емфітевзис; 2) джерелом доходу для них було збирання посівів з орендованих публічних земель, що розширювалися у процесі завоювань і поступово закріплювалися за ними знову у приватну власність. Оскільки основною власністю плебеїв була торгівля і метою їхнього переселення було те, щоб здобути для своєї власності реальні гарантії правового захисту, Аквілій провів закон (Lex Aquilia), за яким основа власності плебеїв була захищена тим же самим способом, яким була захищена основа власності патриціїв. Тобто священний захист від знищення розповсюджувався на землеробські посіви на полях || цивільно-правовий захист від знищення розповсюджувався на речі, що були предметом торговельного обігу. Як підсумок, можна сказати, що саме цей нормативно-правовий акт призвів до перетворення Риму з невеликого землеробського містечка на всесвітній торговельний центр, оскільки гарантії прав власності почали приваблювати у Рим потоки емігрантів та нових інвестицій.

Закон Аквілія (з коментарями) було розміщено римськими юристами у

книзі 9 і у титулі 2 книги 39 "Дигест" Юстиніана ("Corpus Juris Civilis"). Подальший розвиток у законодавчому плані відбувся у вигляді статті 117 "Умисне знищення або пошкодження речей" Кримінального Кодексу Наполеона (1810) і важливу роль у теоретичному плані у подальшому відіграла одночасна поява перших двох монографій з даного питання (1867); їхніми авторами були Перніс (Pernice) і Людер (Lüder) / Перніс "Умисне знищення або пошкодження речей" || Людер "Умисне знищення або пошкодження майна". Таким чином, дана проблематика одночасно отримує два можливих шляхи розвитку: відповідальність пропонується або за знищення речей, або за знищення майна. У першому випадку склад злочину формується із порівняння об'єктивної і суб'єктивної сторін кримінально-караного діяння за формою, у другому випадку - за змістом. Об'єктом посягання будь-якого злочину у сучасній ринковій економіці, безперечно, є капітал. Оскільки капітал існує у формі речей, а його змістом виступають майнові відносини, отже, річ, яка має за свою головну ознаку фізичні властивості, розглядається Пернісом як об'єкт права власності, а "майно", яке має за свою головну ознаку "ціну", розглядається Людером як об'єкт цивільно-правових зобов'язань, при цьому цивільно-правові зобов'язання, безперечно, впливають з права власності.

Для розуміння суті відмінності між ними потрібно зазначити, що в цілому характерною ознакою ринкової економіки є те, що особа (незалежно від того, відбувається це у цивільно-правовий чи у кримінально-правовий спосіб) у правовій державі відповідає за свої зобов'язання лише своїм майном, тобто її зобов'язання носять виключно майновий характер || характерною ознакою феодальної економіки є те, що зобов'язання носять не майновий, але особистий характер: у випадку, коли для покриття необхідних витрат не вистачає коштів, для їхнього стягнення використовується обернення боржника кредитором у кріпосну залежність. Звідси випливає, що цивільне і кримінальне право різняться за своїм предметом: коли предметом правового цивільного права виступають майнові відносини, то предметом правового регулювання кримінального права залишаються лише відносини власності: регулювати майнові відносини у кримінально-

правовий спосіб означало б надавати зобов'язанням майнового характеру характеру особистих зобов'язань. У римському праві умисне знищення або пошкодження речей належить до *obligatio quasi ex contractu* ("зобов'язань ніби з договорів"). Отже, це дозволяє з позицій римського права говорити про встановлення особистої відповідальності за зобов'язання майнового характеру (незалежно від того, впливають вони з договорів чи ніби з договорів) у теоретичному плані як про порушення основних положень закону Петелія / *Lex Poetelia Papiria* (326 р. до н.е.), який за будь-яких обставин забороняв продавати римських громадян у рабство: саме до таких наслідків призводить покарання за шкідництво.

У Постанові Пленуму Верховного Суду України "Про судову практику в справах про знищення та пошкодження державного чи колективного майна шляхом підпалу або внаслідок порушення встановлених законодавством вимог пожежної безпеки" від 02.07.1976 (в редакції Постанови від 03.03.2000) об'єктивна сторона злочину умисного знищення або пошкодження майна була викладена саме як шкідництво: "знищення державного або колективного майна - це приведення його у повну непридатність до використання за цільовим призначенням. Внаслідок знищення майно перестає існувати або повністю втрачає свою цінність. Пошкодженням майна визнаються погіршення якості, зменшення цінності речі або приведення її на якийсь час у непридатний до використання за цільовим призначенням стан". Законом "Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо гуманізації кримінальної відповідальності" від 15 квітня 2008 р. кримінальну відповідальність у частині 1 статті 194 збережено лише за склад злочину, коли було заподіяно шкоду у великих розмірах (понад 134 тис. грн.) або якщо діяння було вчинене загальнонебезпечним способом (у частині 2 статті 194). Проте тлумачення даного закону у судовій практиці не призводить до відчутної гуманізації, оскільки Ухвалою колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 31 серпня 2010 року визнано правомірним засудження за даною статтею за наявністю кваліфікованого складу (ч. 2: загальнонебезпечний спосіб) і за відсутності ознак основного складу злочину (ч. 1: у великих розмірах).

Висновки.

К. Маркс / Ф. Енгельс починають свій "Маніфест комуністичної партії" словами: "історія всіх суспільств, що коли-небудь існували, була історією боротьби класів". Основою класової боротьби, на його думку, виступає боротьба за власність і її найвищими формами можна вважати війни і революції, зміст яких з правової точки зору полягає у тому, що має місце умисне знищення або пошкодження майна. З цієї точки зору у західноєвропейському праві вироблена позиція, що оскільки зруйнування майна є квінтесенцією усіх підсумовуючих аспектів, пов'язаних з відносинами власності, воно як "неправо" (Unrecht) виступає також її основою, отже, не розглядається з необхідністю через призму протиправної діяльності: даний злочин у правовому плані може або мати, або не мати під собою достатню основу. Зокрема, у результаті воєнних дій значна частина майна зруйновується правомірно. Через те, що об'єктом знищення виступає категорія речей, з'являється можливість говорити про некорисливість як ознаку вказаного діяння в цілому: від того, що пошкоджується або знищується будь-яка річ, вона не переходить у власність особи, що до неї ставилася як до об'єкту посягання. У випадку, коли об'єктом знищення виступає категорія майна, зазначати про некорисливість буде неможливо: у такому випадку слід вести мову про те, що від діяння виникає для когось користь у суспільному плані, тобто характеризувати вчинок у такому вигляді, як шкідництво.

Суб'єктом даного злочину є фізична осудна особа. Хоча суб'єктивну сторону даного діяння у вітчизняній правовій доктрині складає умисел, який полягає у вигляді психологічного усвідомлення нанесеної майнової шкоди, проте з часів розвалу колишнього СРСР прийнято говорити також про некорисливість як його ознаку, що свідчить про наближення суб'єктивної сторони до характеристики з боку правової оцінки згідно з нормами європейського кримінального права. За умов зазначеної характеристики злочин містить у своєму складі лише вину, отже, необхідно констатувати відсутність самого поняття про суб'єктивну сторону у злочинах, які мають некорисливість за ознаку скоєного діяння [45, стор. 10]: у

такому випадку у європейській правовій доктрині вважається, що умислу немає.

Отже, у країнах ЄС умисне знищення або пошкодження речей розглядається як злочин, який займає у системі злочинів і покарань особливий статус: підставою кримінальної відповідальності за його здійснення слугує лише виключно відповідна норма кримінального права. Це дозволяє стверджувати, що йому належить ключове місце у обґрунтуванні законодавчих підвалин правової держави: з огляду на пануючі у західній криміналістиці теоретичні положення Ганса Кельзена (1881-1973) про первинну норму як про вихідну засаду нормотворчості, можна стверджувати, що норма про умисне знищення або пошкодження речей повинна розглядатися у якості первинної норми європейського кримінального права.

Список використаних джерел:

- 1) Антонюк Н.О. Кримінально-правова охорона власності: навчальний посібник. – Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2012. - 514 с.
- 2) Боднарчук Р.О. Знищення або пошкодження майна: історичний аспект / Р.О. Боднарчук // Форум права. - 2010. - №2. - С. 46-56: [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2010-2/10bromia.pdf>
- 3) Боднарчук Р.О. Поняття, критерії та ознаки знищення чужого майна (статті 194 та 196 КК України) / Р.О. Боднарчук // Форум права. - 2011. - № 3. - С. 53–61 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2011-3/11broccu.pdf>
- 4) Безуглов М.В. Спорные вопросы квалификации преступлений, совершенных путем поджога // Проблемы борьбы с поджогами и задачи органов внутр. дел: Материалы науч.-практ. конференции / МВД СССР. – М.: Высшая Школа МВД СССР, 1970. - С. 65-71.
- 5) Болдарь Г.Є. Кримінальна відповідальність за вчинення злочинів проти власності: проблеми теорії та практики: [наук.-практ. пос.] / Г.Є. Болдарь; МВС України, Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е.О. Дідоренка. – Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2011. - 184 с.
- 6) Волков Б.С. Ответственность за уничтожение и повреждение имущества по советскому уголовному праву. – Казань: Изд-во Казанского ун-та, 1961. - 101 с.
- 7) Волох О.В. Історія кримінально-правової боротьби з посяганнями на власність в Україні (1917-1927 роки): Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.01 / О.В. Волох; Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. – К., 2002. - 19 с.
- 8) Газдайка-Василишин І.Б. Некорисливі злочини проти власності: Монографія. – Львів: Львівський держ. ун-тет внутр. справ, 2012. - 212 с.
- 9) Гегель, Г.-В.-Ф. Философия права / Пер. с нем.: Д.А. Керимов и др. – М.: Мысль, 1990. - 524 [2] с.
- 10) Елисеев С.А. О систематизации преступлений против собственности в Особенной части УК РСФСР // Актуальные вопросы правоведения в период совершенствования соц. общества: Сб. статей / Отв. ред. В.Ф. Волович. – Томск: Изд-во Том. ун-та, 1989. - С. 153-154.
- 11) Елисеев С.А. О системе преступлений против собственности в УК РСФСР // Правовые проблемы борьбы с преступностью: Сб. статей / Под ред. В.Д. Филимонова. — Томск: Изд-во Том. ун-та, 1990. - С. 28-35.
- 12) Жалинский А.Е. Современное нем. уголовное право. – М.: ТК Велби, Изд-во "Проспект", 2006. - 560 с.
- 13) Колышкина В.Ф. Уголовная ответственность за уничтожение и повреждение имущества: автореф. дис. на соискание научной степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 "Уголовное право, процесс и исправительно-трудовое право" / В.Ф. Колышкина. – Москва, 1977. - 24, [1] с.
- 14) Кримінальне право і законодавство України. Частина Особлива. Курс лекцій / За ред. М.Й. Коржанського. – К.: Атіка, 2001. - 544 с.
- 15) Кримінальне право [Особлива частина]: підруч. / За ред. О. О. Дудорова, Є. О. Письменського. Т. 1. – Луганськ: вид-во "Елтон-2", 2012. - 780 с.
- 16) Крим. право України: Загальна та Особл. част. / Стратонов В.М., Сотула О.С. та ін. – К., 2007. - 393 с.
- 17) Кримінальне право України. Особлива частина: підручник для студ. юрид. вузів і фак-тів / За ред. П.С. Матишевського, С.С. Яценка, П.П. Андрушка. – К. : Юрінком Інтер, 1999. - 896 с.
- 18) Кримінальне право України. Особлива частина: Підручник / М.І. Бажанов, Ю.В. Баулін та ін.; за ред. М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – 2-е вид., перероб. і доп. – К. Юрінком Інтер, 2005. - 544 с.
- 19) Кримінальне право України. Особлива частина: Підручник (Ю.В. Александров, О.О. Дудоров, В.А.

Клименко та ін.) Вид. 2-ге, перероб. та допов. // За ред. М.І. Мельника, В.А. Клименка. – К.: Атіка, 2008. – 712 с.

20) Кримінальне право України: Особлива частина: підручник / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін.; за ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – 4-те вид., переробл. і допов. – Х.: Право, 2010. – 608 с.

21) Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року // Офіційний Вісник України, 2001. – № 21. – стор. 1, стаття 920, код акту 18825/2001

22) Кримінальний кодекс України: науково-практичний коментар / За заг. ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – К.: Видавничий дім "Ін Юре", 2003. – 1196 с.

23) Курс советского уголовного права. В 6-ти т.т. / Под ред. А.А. Пионтковского. Том 5. Часть особенная. Преступления против личности, ее права. Хозяйственные преступления. – М.: "Наука", 1971. – 380 с.

24) Лист, Ф. фон. Учебник уголов. права. Особенная часть. – М., 1905. – 409 с.

25) Максимчук О. Історія розвитку інституту кримінальної відповідальності за умисне знищення або пошкодження майна в період XVII-XX ст. / О. Максимчук // Науковий блог НаУ "Острозька Академія". – 2012. – 27 травня [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://naub.oa.edu.ua/2012/istoriya-rozvytku-instytutu-kryminalnoji-vidpovidalnosti-za-umysne-znyschennya-abo-poshkodzhennya-majna-v-period-xvii-xx-st/>

26) Максимчук О. Історія розвитку інституту кримінальної відповідальності за умисне знищення або пошкодження майна в період IX-XVI ст. / О. Максимчук // Науковий блог НаУ "Острозька Академія". – 2012. – 13 травня [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://naub.oa.edu.ua/2012/istoriya-rozvytku-instytutu-kryminalnoji-vidpovidalnosti-za-umysne-znyschennya-abo-poshkodzhennya-majna-v-period-ix-xvi-st/>

27) Маркін В.І. До питання про співвідношення кримінально-правових питань "знищення" та "зруйнування" / Кримінальна політика: історія, сучасність, перспективи. П'яті юридичні читання // Одес. нац. ун-т ім. І.І. Мечнікова; за ред. Є.Л. Стрельцова. – Одеса: Астропринт, 2008. – 356 с.

28) Миронюк С.А. Кримінальна відповідальність за умисне знищення або пошкодження майна: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 "Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право" / С. А. Миронюк. – Дніпропетровськ, 2012. – 20 с.

29) Миронюк С.А. Особливості визначення та оцінки кваліфікуючих ознак умисного знищення або пошкодження майна за законодавством України // Збірник наукових праць Ірпінської фінансово-юридичної академії (економіка, право) [Текст] / Ірпін. фін.-юрид. акад.; редкол.: П. В. Цимбал (голов. ред.) [та ін.]. – Ірпінь : [б. в.], 2011. – № 1(1). – стор. 143-148.

30) Миронюк С.А. Предмет умисного знищення або пошкодження майна (ознаки та види) // Актуальні проблеми протидії злочинності в Україні: Матеріали наук.-практ. семінару. – Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2008. – С. 82-84.

31) Навроцький В.О. Кримінальне право України. Особлива частина: Курс лек-цій. – К.: Т-во "Знання", КОО, 2000. – 771 с.

32) Ніколаєнко Т.Б. Кримінальне право України: Особлива частина: Навч. посіб. / Т.Б. Ніколаєнко, В.О. Сич. – Хмельницький: Вид-во Нац. акад. Держ. прикорд. служби України ім. Б. Хмельницького, 2012. – 1232 с.

33) Портнов И. Ответственность за уничт. или поврежд. имущества // Сов. юстиция, 1975, № 11, с. 23-25.

34) Ренкас А.Г., Половко А.П. Кримінальне право в діяльності органів Державного пожежного нагляду України. – Львів: Вид-во Нац. ун-ту "Львівська політехніка", 2002. – 80 с

35) Русу С.Д. Рецепція деліктних зобов'язань Римського права в новому Цивільному кодексі України / С.Д. Русу // Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права. – Хмельницький, 2003. – № 1 (5). – С. 66-73.

36) Сакун А.В. Кримінально-правова характеристика умисного знищення або пошкодження майна: авто-

реф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 "Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право" / А. В. Сакун. – К., 2010. - 19 с.

37) Селецький С.І. Кримін. право України. Особлива частина: Навч. посіб. – К.: Центр учбової літ-ри, 2007. - 504 с.

38) Угол. право Украины: Особен. часть: Учебник / Отв. ред. Е.Л. Стрельцов. – Х.: Одиссей, 2009. - 544 с.

39) Уголовное право Украины: Учеб. пособие. – Кн. 2: Особенная часть / В.Е. Захаренко, С.С. Сокол, С.В. Бузницкая, В.К. Антошкина. – Донецк: ООО "Юго-Восток, Лтд", 2005. - 275 с.

40) Ушаков Л.А. Угол. право и деятельность органов Госуд. пожар. надзора: Учеб. пособие. – Х.: УНК ХГТУСА-ХПТУ, 1994. - 40 с.

41) Хавронюк М.І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації. Монографія. – К.: Юрисконсульт, 2006. - 1048 с.

42) Харитошкин В.В. Уголовно-правовая борьба с уничтожением или повреждением имущества огнем в результате поджога либо преступного нарушения правил пожарной безопасности: автореф. дис. на соискание научной степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 "Уголовное право и криминология; исправительно-трудовое право" / В. В. Харитошкин. – М., 1983. - 17 с.

43) Шаньгин Ю.М. Ответственность за уничтожение или повреждение государственного или общественного имущества по советскому уголовному праву: автореф. дис. на соискание научной степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 "Уголовное право и процесс" / Ю. М. Шаньгин. – Х., 1972. - 17 с.

44) Шевчук А.В., Дякур М.Д. Кримінальне право України (Особлива частина). Навч. посіб. – Чернівці: ТОВ "Друк Арт", 2010. - 304 с.

45) Bertel Ch., Schwaighofer K. Österreichisches Strafrecht: Besonderer Teil I. - 11., vollständig überarbeitete Auflage. – Wien-New York: Springer, 2010. - 360 S.

46) Corpus Juris Civilis: [Volumen Primum]. – Institutiones, recognovit Paulus Krueger. – Digesta, recognovit Theodorus Mommsen. – Berolini: Apud Weidmannos, MCMXXVIII (1888). - 56 [XVI] + 882 [XXXII] S.

47) Lehmann, Karl Alexander. Zur Lehre vom objektiven Tatbestand der Sachbeschädigung. Inaugural-Dissertation zur Erlangung der juristischen Doktorwürde. – Breslau, 1910. - 91 S.

48) Mühlfeld, Michael. Sachbeschädigung und Zueignungsdelikte: Abgrenzung und Strafwürdigkeit. - Berlin: BWV (Berliner Wissenschafts-Verlag), 2013. - 240 S.

49) Mommsen, Theodor. Römisches Strafrecht. – Leipzig: Verlag von Duncker & Humblot, 1899. - 1078

50) Pernice, Alfred. Bemerkungen zu lex Aquilia: Habilitationsschrift. – Weimar: Hermann Böhlau, 1867. - 35 S.

51) Pernice, Alfred. Zur Lehre von den Sachbeschädigungen nach römischem Rechte. – Weimar: Hermann Böhlau, 1867. - 248 S.

52) Schwittlinsky, Hans. Die Entwicklung des Deliktes der Sachbeschädigung im Hinblick auf das künftige Strafgesetzbuch. Dissertation zur Erlangung der juristischen Doktorwürde. – Breslau, 1931. - 77 S.

53) Sulz, Eugen. Hegels Philosophische Begründung des Strafrechts und deren Ausbau in der Deutschen Strafrechtswissenschaft. – Berlin / Leipzig: Dr. Walther Rothschild, 1910. - 77 S.

54) Weichenhan, Georg. Die Sachbeschädigung im Hinblick auf das Verhältnis zur Vermögensbeschädigung im geltenden und zukünftigen deutschen Strafrecht, unter Berücksichtigung der bemerkenswertesten ausländischen Strafgesetzentwürfe. Inaugural-Dissertation zur Erlangung der juristischen Doktorwürde. – Breslau: Druckerei Schenkalowsky Nachf., 1917. - 92 S.

55) Wessels, Johannes. Strafrecht, Besonderer Teil / 2. Straftaten gegen Vermögenswerte. – 19., überarb. Aufl. – Heidelberg: C.F. Müller Verlag, 1996. - 439 S.